

PAPER

IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Rayimjonova Nargiza Isakjon qizi^{1,*}

¹Andijon davlat pedagogika insituti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi” mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

* isomiddinovanargiza11@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasining pedagogik-psixologik asoslari, uning boshlang‘ich ta’lim jarayonidagi o‘rni va samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqtidorli o‘quvchilarni erta aniqlash, ularning intellektual, ijodiy va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan shaxsga yo‘naltirilgan, differensial va muammoli ta’lim texnologiyalarining imkoniyatlari ochib berilgan. Nazariy tahlillar hamda pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari asosida iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasining boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Maqola natijalari umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida iqtidorli bolalar bilan ishlash tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Key words: iqtidorli bolalar, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, differensial ta’lim, muammoli ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv.

Kirish

Bugungi kunda jahon ta’lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar va globallashtirish jarayonlari sharoitida iqtidorli bolalarni aniqlash, qo‘llab-quvvatlash hamda ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish masalasi ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylanmoqda. Jamiyat

taraqqiyoti bilimli, tashabbuskor, innovatsion fikrlay oladigan shaxslarni talab etar ekan, ta’lim jarayonida iqtidorli bolalar bilan ishlashni ilmiy asoslangan pedagogik va psixologik texnologiyalar asosida tashkil etish zarurati yanada kuchaymoqda. Ayniqsa, iqtidorli o‘quvchilarning individual imkoniyatlari, psixologik ehtiyojlari hamda bilish faoliyati xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim-

Compiled on: January 17, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

tarbiya jarayonini tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda ham iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning qobiliyatlarini erta aniqlash va rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan qaror va farmonlarida iqtidorli bolalar bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ta'lim mazmunini individuallashtirish va differensial yondashuvlarni joriy etish muhim vazifa sifatida belgilangan. Bu esa iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyalarining pedagogik-psixologik asoslarini chuqur o'rganishni taqozo etadi. Ilmiy tadqiqotlarda iqtidor fenomeni shaxsning yuqori intellektual imkoniyatlari, ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va o'quv motivatsiyasining yuqori darajada namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, iqtidorli bolalar ko'pincha o'ziga xos psixologik holatlari, emotsional sezgirligi va ijtimoiy moslashuvdagi muayyan qiyinchiliklari bilan ham ajralib turadi. Mazkur jihatlar ta'lim jarayonida faqat akademik yutuqlarga emas, balki shaxsning psixologik rivojlanishiga ham e'tibor qaratishni talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Zamonaviy ta'lim tizimida iqtidorli bolalar bilan ishlash masalasi pedagogik va psixologik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Global ta'lim jarayonlarida iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, ularning pedagogik al, ijodiy va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan samarali texnologiyalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu sababli mazkur muammo xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli yondashuvlar asosida tadqiq etilgan.

Xorijiy tadqiqotchilardan J. Renzulli iqtidor tushunchasiga tizimli yondashib, uni uch halqa modeli (pedagogik al qobiliyat, ijodkorlik va motivatsiya) asosida izohlaydi. Olimning fikricha, iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasi aynan ushbu uch omilning uyg'un rivojlanishini ta'minlashga qaratilishi lozim.

E. Gagne esa iqtidor va iste'dodni farqlab, ularni rivojlantirishda muhit, ta'lim texnologiyalari va pedagogik qo'llab-quvvatlashning muhimligini ta'kidlaydi. Uning Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT) modeli iqtidorli

bolalar bilan ishlashda individual ta'lim yo'llarini loyihalash zarurligini asoslaydi.

Rossiyalik olimlar V.D. Shadrikov va A.M. Matyushkinlar iqtidorli bolalar muammosini psixologik nuqtayi nazardan o'rganib, ularning pedagogik al faoliyati ijodiy vaziyatlar orqali rivojlanishini ta'kidlaydilar. Ularning ishlarida muammoli ta'lim va tadqiqot faoliyatiga asoslangan texnologiyalar ustuvor deb qaraladi.

Shuningdek, O'zbek olimlaridan N.A. Muslimov iqtidorli yoshlar bilan ishlashda pedagogik texnologiyalarni loyihalash masalasiga alohida e'tibor qaratib, ularni aniqlash, rivojlantirish va ijtimoiylashuvini ta'minlashda tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Sh.Q. Sharipov va D. To'xtaboyevlar tadqiqotlarida iqtidorli bolalar bilan ishlashda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhimligi asoslab berilgan. Ularning fikricha, iqtidorli o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivoji pedagogik al taraqqiyot bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishi lozim.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasi nafaqat ularning pedagogik al imkoniyatlarini rivojlantirishga, balki shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik jarayon hisoblanadi. Mazkur texnologiyalar individual yondashuv, differensial ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ijodiy faoliyatni rag'batlantirishga asoslanishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasining pedagogik-psixologik asoslarini aniqlash hamda uning ta'lim jarayonidagi samaradorligini baholashga qaratilgan. Tadqiqot jarayon ilmiy va maxsus metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Xususan, nazariy tahlil metodi orqali xorijiy va mahalliy olimlarning iqtidor, iste'dod va iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyalariga oid ilmiy qarashlari o'rganildi va tizimlashtirildi. Kuzatish metodi yordamida iqtidorli o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligi, ijodiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar

Zamonaviy ta'lim tizimida iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasi pedagogik jarayonning strategik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida iqtidorni aniqlash va rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologik yondashuvlar keyingi ta'lim bosqichlarida o'quvchilarning barqaror akademik muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari iqtidorli bolalar bilan ishlashda an'anaviy reproduktiv ta'limdan ko'ra shaxsga yo'naltirilgan, differensial va integrativ texnologiyalar yuqori samaradorlik berishini ko'rsatdi.

Tajriba-sinov jarayonida aniqlanishicha, iqtidorli boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyati tezkor idrok, mantiqiy bog'lanishlarni mustaqil aniqlash, muammoli vaziyatlarga nisbatan ijodiy yondashuv kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Shu sababli mazkur toifadagi o'quvchilar bilan ishlashda topshiriqlar mazmuni va murakkablik darajasini moslashtirish, ya'ni differensial ta'lim texnologiyasidan foydalanish zarurati yuzaga keladi. Xususan, 2–3-sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanlari doirasida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, iqtidorli o'quvchilarga matn ustida yuqori darajadagi tafakkurni talab etuvchi topshiriqlar berilishi ularning nutqiy va kognitiv rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, oddiy qayta hikoyalash bilan cheklanmasdan, iqtidorli o'quvchilarga matn mazmunidan kelib chiqib muqobil sarlavha ishlab chiqish, asosiy g'oyani umumlashtiruvchi xulosa yozish, qahramonning ichki kechinmalarini tahlil qilish kabi vazifalar yuklatildi. Natijada ushbu o'quvchilarda mantiqiy xulosa chiqarish, semantik tahlil va reflektiv fikrlash ko'nikmalarining shakllangani kuzatildi.

Matematika fanida iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasi mantiqiy-operatsion faoliyatni rivojlantirishga qaratildi. Tajriba davomida an'anaviy hisoblashga yo'naltirilgan mashqlar o'rniga muammoli va izlanishga asoslangan topshiriqlar qo'llanildi. Jumladan, bir xil natijaga olib keluvchi bir nechta yechimli masalalar, ortiqcha yoki yetishmayotgan ma'lumotli masalalar orqali o'quvchilarning tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish ko'nikmalari rivojlantirildi. Bu jarayonda iqtidorli o'quvchilar masalani mustaqil

modellashtirish va yechim strategiyasini tanlash qobiliyatini namoyon etdilar.

“Tarbiya” va “Tabiiy fan” darslarida iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasi loyiha va tadqiqot faoliyatiga asoslandi. Masalan, “Tabiatni muhofaza qilish” mavzusi doirasida o'quvchilarga kuzatish olib borish, natijalarni qayd etish va xulosalar chiqarish vazifalari yuklatildi. Iqtidorli o'quvchilar mazkur jarayonda sabab–oqibat bog'lanishlarini aniqlash, ekologik muammolarni tahlil qilish va ularning yechimiga oid takliflar bildirish orqali yuqori darajadagi bilish faolligini namoyon etdilar.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, iqtidorli bolalar bilan ishlashda o'qituvchining roli axborot beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi va rivojlantiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi tomonidan yaratilgan muammoli vaziyatlar, refleksiv savollar va rag'batlantiruvchi baholash mexanizmlari iqtidorli o'quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qildi. Shuningdek, tajriba natijalari ota-onalar bilan hamkorlikda olib borilgan ishlar iqtidorli bolalarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Oila va maktab hamkorligi asosida tashkil etilgan qo'shimcha ijodiy mashg'ulotlar o'quvchilarning o'z qobiliyatini anglashiga va uni maqsadli rivojlantirishiga zamin yaratdi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasining pedagogik-psixologik asoslarini aniqlash, uning boshlang'ich ta'lim jarayonidagi o'rni va samaradorligini ilmiy jihatdan asoslashga qaratildi. Nazariy tahlillar hamda pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashni tasodifiy yoki alohida tadbirlar majmui sifatida emas, balki uzluksiz, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik jarayon sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtidorning namoyon bo'lishi ularning bilish jarayonlarining tezkorligi, mantiqiy va ijodiy tafakkurning rivojlanganligi, mustaqil fikrlashga intilishi hamda yuqori darajadagi o'quv motivatsiyasi bilan tavsiflanadi. Shu bois iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasi shaxsga yo'naltirilgan, differensial va muammoli ta'lim yondashuvlari asosida tashkil etilishi

ilmiy jihatdan asoslandi. bolalar bilan ishlash texnologiyasi boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik mexanizm ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Mazkur texnologiya iqtidorli o'quvchilarning intellektual, ijodiy va shaxsiy salohiyatini barqaror rivojlantirish, ularni kelgusida mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

References

1. Abdullayeva Z. I. Iqtidorli bolalar qobiliyati va muloqoti. Psixologiya ilmiy jurnali, №2, 2024.
2. Bolsynova M. Teachers' Understanding in Implementing Differentiation in a School for Gifted Students in Kazakhstan. Nazarbayev University Graduate School of Education (2024).
3. Çetinkaya, Çağlar. The Effect of Differentiated Social Studies Curriculum on Secondary School Gifted Students' Verbal Creativity in İstanbul. Sustainability, 15(12), 9205. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15129205>
4. J. Intell. (2025) The Effect of Differentiated Instruction on the Academic Achievement and Opinions of 3rd-Grade Students in Science Education: A Mixed-Methods Study. DOI: <https://doi.org/10.3390/jintelligence13100126>
5. Mambetalina A., Nurkeshov T., Satanov A., Karkulova A., Nurtazanov E. Designing a methodological system for the development and support of gifted and motivated students. Frontiers in Psychology, 14:1098989. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1098989>
6. Norbutayeva M. Iqtidorli bolalar bilan ishlashda individuallashtirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. — 2025. — 3(4). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15319394>
7. Sirojiddinova Sh. X. Maktabgacha yoshdagi iqtidorli bolalar bilan ishlash metodikasi. Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiya materiali. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15706187>
8. Talabalarni iqtidorli o'quvchilar bilan enrichment yondashuvi asosida ishlashga tayyorlash metodikasi (boshlang'ich ta'lim yo'nalishi misolida). Universal xalqaro ilmiy jurnal (2025).
9. Renzulli, J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness. Creative Learning Press, 1978. (klassik nazariy manba)
10. A scoping review and thematic analysis of differentiated instruction practices: How teachers foster inclusive classrooms for all students, including gifted students. Int. J. Educ. Res. Open, 8 (2025), 100439. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2025.100439>